

XV. YÜZYIL BÂNİLERİNDEN ÇAKIR AĞA VE MİMARİ ESERLERİ

NURCAN YAZICI METİN*

Giriş

Bu makalede, XV.yüzyılın devlet adamlarından olan Çakır Ağa bânilik yönüyle ele alınmış ve inşa ettirdiği mimari eserler hakkında, arşiv belgelerine dayalı birtakım tespitler yapılmış; mimari eserleri kısaca tanıtarak değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Çakır Ağa hakkında bilgi ve bâniliğinde inşa edilen mimari eserlerin bazıları, farklı çalışmalarda ve farklı başlıklar altında incelenmiştir. Burada Çakır Ağa hakkında bilgi verilerek, baniye atfedilen veya atfedilmeyen mimari eserlerin durumu arşiv belgeleri desteği ile tespit edilmiş; bu eserlerin onarımları hakkında, yine arşiv belgeleri ışığında toplu bilgi verilmiştir. Edirnekapı'daki Çakır Ağa Camii gibi aynı isimli farklı bânilere mal edilen mimari eserlerin de arşiv belgeleri kaynak gösterilerek bâni konusu netleştirilmiştir. Çalışmaya konu olan mimari eserlerin tamamı görülerek incelenmiş; günümüze gelmeyen eserlerin de yerinde inceleme yapılmıştır.

Çakır Ağa'nın bâniliğinde inşa edildiği bilinen eserlerin günümüze ulaşanlarının büyük çoğunluğu isim olarak bâninin adını korumanın dışında, yeniden inşa, büyük boyutlu onarım ve müdahalelerle günümüze gelebilmiştir. Bu durumdan dolayı, orjinal eser hakkında bir veri bulunmayan yapılarda, mimari tanımlamada genel şema verilmiş, yakın tarihte yeni baştan yapılmış eserler için mimari tanımlamaya gidilmemiştir. İlgili başlık altında yapıların orjinal olup olmadığına ya da ne kadarının orjinal olduğuna değinilmiştir. Örneğin İstanbul'da günümüze ulaşan Üsküplü Camii, Kapalıçarşı'daki ve Edirnekapı'daki cami yeni baştan inşa edilmiştir. Mevcut durumlarıyla yenilendikleri dönemin mimarisini yansıtan bu eserlerin orjinal durumları hakkındaki bilgiler, bâni, isim ve kısmen

* Prof. Dr., Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, İstanbul /TÜRKİYE, nurcianyaz@hotmail.com

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan bazı yazışmalarla sınırlıdır. Günümüze ulaşmayan Aksaray'daki cami ve Mercimek Tekkesi Mescidi için de durum aynıdır. Bâninin Edirne'deki mescidi ise kısmen, plan şemasında orjinalliğini korumuş olmalıdır. Bursa'daki cami ve hamam için de aynı durum söz konusudur.

İlgili başlıklarda açıklandığı üzere yapıların orjinal durumlarına dair bilgilerin sadece isim ve onarımdan ibaret olduğu anlaşılmıştır. Örneğin Edirnekapı'daki cami yeni baştan bir hayırsever vatandaş tarafından inşa ettirilmiş; bu yapının orjinal durumuna dair hiçbir veriye ulaşılamamıştır. Değişikliklerle günümüze gelmiş olan yapıların, tespit edilebilen değişiklikleri makaleye eklenmiştir. Örneğin Edirne'deki caminin 1905 yılında kubbeli olduğu, yıkıldıktan sonra 1970'lerdeki şekliyle yapıldığı belirtilmiştir. Kapalıçarşı'daki mescidin 1894 depreminde bütünüyle ortadan kalktığı ve sonraki yıllarda inşa edildiği; Edirnekapı'daki Çakır Ağa Camii'nin aynı bâniye ait olduğu da arşiv belgelerine dayalı olarak ilk defa bu çalışmada tespit edilmiştir. Ayrıca mimari eserlerdeki bazı onarım ve müdahaleler de arşiv kaynaklarına dayandırılarak burada ortaya konulmuştur.

Çakır Ağa

Fatih Sultan Mehmed'in Çakırcıbaşı olduğu bilinen ve daha çok bu yönüyle tanınan Çakır Ağa hakkındaki bilgiler sınırlıdır. 1480 tarihli vakfiyesinde “*Sultanü'l-Guzatü'l-Mücahidin Çakır Ağa İbni Abdullah*” olarak tanıtılan Çakır Ağa Üsküplü'dür.¹ Çakır Ağa'nın Bursa ve İstanbul *subaşılığı* görevlerinde bulunduğu; *sekbanbaşı* ve *çakırcıbaşı* vazifelerini gördüğü kaydedilmiştir.² Ayrıca Edirne şehrinin kurucuları arasında sayılmaktadır.³ Çakır Ağa II. Murad (1421-1444, 1446-1451) zamanında Bursa subaşı olarak görev yapmıştır. Bu görevinden önce bir vesile ile Silivri'de

¹ Ev. K. K., No: 610; Ekrem Hakkı Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri 855-886 (1451-1481) IV*, İstanbul 1973, s. 852; Ömer Lütfi Barkan, Ekrem Hakkı Ayverdi, *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri 953 (1546) Tarihli*, İstanbul 1970, s. 109.

² Ekrem Hakkı Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri 855-886 (1451-1481) III*, İstanbul 1973, s.134; Mehmed Süreyya, *Sicil-i Osmani, Osmanlı Ünlüleri*, (Hazl. N. Akbayar), Cilt: 2, İstanbul 1996, s. 400.

Subaşı: Osmanlılar'da şehirlerin güvenliğini sağlayan görevli.

Sekbanbaşı: Yeniçeri ordusunda bir rütbe. Sekbanbaşı, yeniçeri ağasından sonra gelen ikinci yüksek rütbeli zâbit olarak ağanın İstanbul'da bulunmadığı zamanlarda ona vekâlet etmiş ve yeniçeri ağalığına uzunca bir süre sekbanbaşılar getirilmiştir. Bkz: Abdülkadir Özcan, “Sekban”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 36, İstanbul 2001, s. 327.

Çakırcıbaşı: Osmanlı Sarayında av işleriyle uğraşan yüksek rütbeli görevlilerden çakırcıların ve şikâr ağalarının amiri. Bkz: : Abdülkadir Özcan, “Çakırcıbaşı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 8, İstanbul 1993, s. 189.

³ M. Tayyip Gökbilgin, *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası Vakıfları, Mülkler, Mukataalar*, İstanbul 1952, s. 54.

bulunmuş olmalıdır; nitekim Bursa görevinden önce Silivri’de yaptırdığı eserlere gelir getirmesi için Bursa’da hamam yaptırmıştır. Fatih Sultan Mehmed’le birlikte İstanbul kuşatmasında cephe kumandanlığı görevinde bulunmuştur.⁴ Mezarının, bir kaynağa göre Babaeski’deki zaviyesinde, başka bir kaynağa göre Silivri’de bulunduğu ifade edilmektedir.⁵

Çakır Ağa, Osmanlı mimarlığında bâni olarak yaptırdığı hayır eserleri ile tanınmaktadır. II. Murad (1421-1444, 1446-1451) ve Fatih Sultan Mehmed (1444-1446, 1451-1481) dönemlerinde, Bursa, Edirne ve İstanbul’da birçok mimari eser yaptırmıştır. Çakırcıbaşı Çakır Ağa’nın altı mescit yaptırdığı, bunlardan İstanbul’da Beyazıt, Aksaray, Langa ve Cibali’de birer mescidinin olduğu kaynaklarda geçen bilgilerdendir. Çakır Ağa’nın erken tarihli vakıf muhasebe kayıtları, İstanbul, Silivri, Edirne ve Bursa’daki eserlerini göstermektedir.⁶ Mescidinin vakıfları ile ilgili muhasebe kayıtlarında da İstanbul, Bursa, Edirne ve Silivri’deki vakıfları tanımlanmıştır.⁷ Bursa’da mescit ve hamamı ile Edirne’de bir mescidi vardır.⁸ Ayrıca Silivri’deki zaviye ve hanı, vakfiyesinde tanımlanan eserleridir.⁹ Bunların yanı sıra Üsküp’te de bir mescidinin olduğu ifade edilmiştir.¹⁰

Çakır Ağa’nın 884 Safer/1479 Nisan tarihi ve Mevlana Mehmed bin Seyyid Ali imzalı vakfiyesi yayınlanmıştır.¹¹ Burada Pazar-ı Kehle (Bit Pazarı) yakınındaki mescidi (Kapalıçarşı Çakır Ağa Mescidi), Halife Mescidi (Mercimek Tekkesi Mescidi), Aksaray Pazarı Mescidi, Üsküplü Mescidi tanımlanmıştır. Vakfiyesine göre, Aksaray’da Mescid-i Halife yakınında 600 akçe iradlı üç ev, 120 akçelik bir ev, Bitpazarı’nda 9180 akçe iradlı 44 dükkan, Tahtakale’de 3070 akçelik 6 dükkan, Odunkapısı’nda 2220 akçelik 6 dükkan, Galata Lonca Mahallesi’nde 13000 iradlı 48 dükkan, aynı yerde 708 akçe gelirlir bir başhane ki toplam 38904 akçelik önemli bir vakıf bırakmıştır.¹²

⁴ *Bursa, Bursa Hamamları*, Bursa 1943, s. 38.

⁵ Ayvansaraylı Hüseyin Efendi, Ali Satı Efendi, Süleyman Besim Efendi, *Hadikat’ül-Cevâmi, İstanbul Camileri ve Diğer Dini-Sivil Mimari Yapılar*, İstanbul 2001, s. 72; *Bursa, Bursa Hamamları*, Bursa 1943, s. 39; Mehmed Süreyya, *a.g.e.*, s. 400.

⁶ BOA., *EVHMH.d.*, 222, 29 Zilhicce 1089, 11 Şubat 1679.

⁷ BOA., *EVHMH.d.*, 4218, 29 Zilhicce 1154, 07 Mart 1742.

⁸ Ekrem Hakkı Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri*, İstanbul 1953, s. 326.

⁹ Ayverdi, *a.g.e.*, III, s. 134. Vakfiyesini inceleyen Ayverdi, Babaeski’de mescidinin olduğu ve Ragıp Paşa Kütüphanesi yerinde de kütüphane ve mektebi olduğu bilgisinin doğru olmadığını kaydetmiştir.

¹⁰ Mustafa Özer, “Edirne Çakır Ağa Camisi”, *Sanat Tarihi Araştırmaları, Prof. Dr. Haşim Karpuz’a Armağan*, Konya 2007, s. 315.

¹¹ Ömer Lütfi Barkan, Ekrem Hakkı Ayverdi, *a.g.e.*, s. 109-110; Ev. K. K., No: 610.

¹² Kapalıçarşıdaki mescid imamına 5, müezzine 4, sakasına 1; Mescidi Halife imamına 5, müezzine 4,

Çakır Ağa'nın İstanbul'daki, Cibali civarında Üskübi/Üsküplü Camii ile Eminönü Kapalıçarşı içindeki Çakırağa Camii (Merdivenli Camii) değişikliklerle günümüze ulaşmıştır. Hadika'da¹³ ve diğer kaynaklarda Çakır Ağa'nın yapıları arasında adı geçmeyen, Edirnekapı'da da bir camisinin olduğu bir belgede¹⁴ tanımlanmıştır; bu yapı da yeni baştan inşa edilmiştir. Aksaray'da ve Aksaray Langa'daki camileri ise bugün mevcut değildir. İstanbul dışında Silivri, Edirne ve Bursa'daki yapılarından da Edirne'deki mescidi, Bursa'daki hamamı günümüze ulaşabilmiştir. Ayrıca Bursa'da Mecnun Dede adına yaptırdığı bilinen mescidi bulunmaktadır¹⁵ ve bu mescit de değişikliklerle günümüze gelebilmiştir.

Cibali Çakır Ağa/Üsküplü Camii/Mescidi

Hadika'da Üsküplü Camisi olarak tanımlanan yapı, Fatih Cibali'de Haraççı Kara Mehmet Ağa Mahallesi, Üsküplü Caddesi'ndedir (**Foto 1**).¹⁶ Bânisinin memleketi ile tanınan yapı değişikliklerle günümüze ulaşmıştır. 16.yüzylda, Kanuni dönemi deftertarlarından Süleyman Çelebi tarafından yenilenerek camiye dönüştürülen yapı, bu yenilemeden dolayı Süleyman Çelebi Camii olarak da bilinmektedir.¹⁷

Çakır Ağa Camii'ndeki Kanuni dönemi (1520-1566) onarımının Mimar Sinan tarafından yapıldığı bilinmektedir.¹⁸ Sinan tezkirelerinde “*Üsküblü Çeşmesi kurbundaki Defterdar Süleyman Çelebi Camisi*” olarak tanımlanan yapı¹⁹ 19.yüzylda harap olmuştur. Bu yüzylda yangın geçiren cami, Sultan Abdülaziz zamanında (1861-1876) tekrar yenilenmiştir. Bu yenileme sürecinde Fatih dönemi çatılı cami tipine uyulmaya çalışılmıştır.²⁰ Mevcut haliyle Abdülaziz dönemi yenilemesini

cüzhanelere 4; Aksaray'daki mescide 4 ve 2 akçe; Üsküplü Mescidine 3 ve 2 akçe vazife tayin edilmiştir. Bkz: Ayverdi, *Fatih Devri III*, s. 325; Ev. K. K., No: 610.

¹³ Ayvansarayı Hüseyin Efendi, Ali Satı Efendi, Süleyman Besim Efendi, *Hadikat'ül-Cevâmi, İstanbul Camileri ve Diğer Dini-Sivil Mimari Yapılar*, İstanbul 2001.

¹⁴ Çakır Ağa'nın Edirnekapı'daki yapısı tanımlanırken, 1767 tarihli, cami ve minaresinin tamirine ilişkin yazışmada, “*Fatih Sultan Mehmed'in Çakırbaşı'nın Tekfir Sarayı civarındaki Çakır Ağa Mahallesinde yaptırmış olduğu...*” şeklinde tanımlanmıştır. Bkz: BOA., C. EK, 461/23350, 02 Şaban 1181, 24 Aralık 1767.

¹⁵ Ayverdi, *Fatih Devri III*, s.

¹⁶ Ayvansarayı Hüseyin Efendi vd., *a.g.e.*, s. 73.

¹⁷ N. Esra Dişören, “Üsküplü Camii ve Hamamı”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. 7, İstanbul 1994, s. 352.

¹⁸ Aptullah Kuran, *Mimar Sinan*, İstanbul 1986, s. 301.

¹⁹ Sâî Mustafa Çelebi, (Hazl. H. Develi), *Yapılar Kitabı, Tezkiret'ül Bünyan ve Tezkiret'ül Ebniye (Mimar Sinan'ın Anıları)*, İstanbul 2003, s. 98, 182.

²⁰ Ayverdi, *Fatih Devri III*, s. 23.

gösteren cami, yakın zamanda kapsamlı bir onarım geçirmiştir. 1989 yılındaki son kapsamlı onarımda bugünkü şeklini almıştır.²¹

Evliya Çelebi'nin 17. yüzyılda, “*Defterdar Süleyman Çelebi Camii: çar-puşta kurşun kubbeli*” olarak tanımladığı yapının çatısının içinde ahşap bir kubbesinin olduğu anlaşılmaktadır.²² Çelebi, bu haliyle yapının Sinan sonrası durumunu anlatmaktadır.

Üsküplü Camii, Osmanlı dönemi yazışmalarında, ilk bânisinden dolayı “*Çakır Ağa Camii*” olarak tanımlanmaktadır. 1873 yılında “*Cibali'deki Çakır Ağa Camii'nin*” minaresinin tamir meblağının ikmal edilmesi;²³ tamir masraflarının bütçeden karşılanması hakkındaki yazışmalarda bu tanımlamalar görülmektedir.²⁴

1873 yılında, “*Cibali civarındaki Çakır Ağa Camii*” ile minaresi kapsamlı bir onarım geçirmiştir.²⁵ Cami ve minaresinin tamir işi Karanfil Kalfa isimli bir müteahhite ihale edilmiş; ödemeler yapılmış; ancak tamirat tamamlanmadan Karanfil Kalfa vefat etmiştir. Tamirat işi yarım kalmış, mahalle halkı işin tamamlanması için talepte bulunmuştur.²⁶ Bu süreçte yarım kalan tamirat, 42 bin kuruş masrafla Hacı Halil Ağa müteahhitliğinde tamamlanmıştır.

Üsküplü /Çakır Ağa Camii'nin orjinal durumuna dair bir veriye ulaşılamamıştır. Abdülaziz Dönemi'nde (1861-1876) yenilenmiş olan cami dikdörtgen plan şemasına sahiptir ve çatı ile örtülüdür. Üsküplü /Çakır Ağa Camii, cephelerdeki pencere açıklıklarındaki yuvarlak kemerlerde kilit taşının vurgulanması, beden duvarlarının bitimindeki silme kuşağı ve köşelerindeki kaydırılmış akslarla yerleştirilmiş taş düzenlemeleri ile yenilediği dönemin üslubunu, neoklasik üslubu göstermektedir. Caminin ön cephesinde geniş bir kemer açıklığı kullanılmıştır. Bu haliyle de Abdülaziz Dönemi yenilemesinin mimari özelliklerini gösteren cami bugün ibadete açıktır.

Kapalıçarşı Çakır Ağa Camii/Mescidi

Merdivenli Mescit olarak da bilinen yapı Kapalıçarşı'da, bugün Yağlıkçılar

²¹ Esra Dişören, *a.g.e.*, s. 352.

²² Yüksel Yoldaş Demircanlı, *İstanbul Mimarisi İçin Kaynak Olarak Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, İstanbul ty. S. 76.

²³ BOA., *A. MKTMHM.*, 456/63, 15 Rebiülahir 1290, 11 Haziran 1873.

²⁴ BOA., *İ.ŞD.*, 27/1275, 7 Rebiülahir 1290, 4 Haziran 1873; *ŞD.*, 94/33, 19 Muharrem 1290, 19 Mart 1873.

²⁵ BOA., *ŞD.*, 94/48, 27 Rebiülevvel 1290, 25 Mayıs 1873.

²⁶ BOA., *ŞD.*, 94/33, 21 Zilhicce 1289, 19 Şubat 1873.

Hanı içindedir (**Foto 2; Plan 1**). Kapalıçarşı'daki Çakır Ağa Camii, vakıf defterinde, Sultan Bayezid Camii bölgesinde “*Çakır Ağa bin Abdullah der kurb-ı pazar-ı kehle*” olarak kaydedilmiştir.²⁷

Çakır Ağa Camii arşiv kaynaklarında, “*Evlîya Hanı derûnunda*” şeklinde tanımlanmıştır. Bugün mevcut olmayan Evliya Hanı'ndan dolayı yapı, Evliya Camii olarak da kaynaklarda geçmektedir.

Arşiv kayıtlarına göre Kapalıçarşı'daki Çakır Ağa Camii'nin 19.yüzyılın sonlarında yenilendiği anlaşılmaktadır. “*Evlîya Hanı fevkandeki Çakır Ağa cami-i şerifi*” depremden yıkılmıştır. Yeni baştan inşa sürecinde 6446 kuruşluk enkazı hariç tutularak, 24553 kuruşla icra-yı tamiri yapılacak ve bu masraf 315 senesi (Miladi: 1898) evkaf-ı hümayun bütçesinden karşılanacaktır.²⁸ 1894 depreminde yıkıldığı anlaşılan Çakır Ağa Camii'nin yeni baştan inşa süreci zaman almıştır.²⁹

1899'da Evliya Hanı derunundaki Çakır Ağa Camii'nin tamiri yapılmıştır.³⁰

19.yüzyılın sonlarında yeni baştan inşa edildiği anlaşılan, sonraki süreçte de onarım ve müdahalelerle günümüze gelen caminin orjinal durumuna dair bir veriye ulaşılamamıştır. Mevcut durumuyla dikdörtgen plan şemasına sahip cami güneyden kuzeye doğru çarpık bir şekilde genişlemektedir. Yağlıkçılar Sokağı üzerinden 21 basamakla ulaşılan fevkâni yapının iç mekanı ahşap tavanla örtülüdür; mihrap, sonradan yerleştirildiği anlaşılan minber ve mihrap duvarı seramiklerle kaplanmıştır. Caminin minaresi merdiven üstünden sarkıtılmış ahşap bir külah şeklindedir. Yapı ibadete açıktır.

Edirnekapı Çakır Ağa Camii/Mescidi

Yayınlarda ve Çakır Ağa'nın vakfiyesinde, yaptırdığı eserler arasında Edirnekapı'daki cami sayılmamaktadır. Ancak Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde tespit edilen 1767 tarihli, “*Ser-mimaran-ı hassa İbrahim*” mühürlü keş-i sânî defterinde “*Tekfir Sarayn kurbunda Çakır Ağa Mahallesinde vâki' merhum ve mağfûr Ebu'l Feth Sultan Mehmed Han hazretlerinin Çakırcıbaşı'nın binâ eylediği Cami-i şerifi...*”

²⁷ Ev. K. K., No: 610; Ömer Lütfi Barkan, Ekrem Hakkı Ayverdi, *a.g.e.*, s. 109-110.

²⁸ BOA., *İ.EV.*, 22/3, 20 Muharrem 1317, 31 Mayıs 1899.

²⁹ 1894 depreminde Kapalıçarşı, içine girilemeyecek kadar büyük boyutta hasar görmüştür. Yağlıkçılar tarafı tamamen yıkılmıştır. Bkz: S. Çalık (Hazl.), *1894 Yılında İstanbul'da Meydana Gelen Depreme Ait Anonim Günlük*, İstanbul ty., s. 67-68.

³⁰ BOA., *İ. EV.*, 22/3, 2 Safer 1317, 12 Haziran 1899; BOA., *ŞD.*, 43, 10 Muharrem 1317, 21 Mayıs 1899; *BEO.*, 1325/99375, 6 Safer 1317, 16 Haziran 1899.

ifadesi yapının bânisinin Çakır Ağa olduğunu göstermektedir. Bu tarihte cami ve minaresi tamir görmüştür.³¹ Adı geçen keşif defteri yapının 18.yüzyılda kapsamlı bir onarım geçirdiğini göstermektedir. Bu tarihte, “*harab ve minaresi dahi zelzeleden münhedim olmağla*” ifadesinden, zamanla harap olduğu anlaşılan mescidin muhtemelen 1766 depreminde de zarar gördüğü ve bu depremde minaresinin de yıkıldığı anlaşılmaktadır. Nitekim mimar ağa kulları marifetiyle “...*fermân-ı âlişanları mucibince cami-i şerifin tamiri ve minare-i şerifin müceddeden binâsı*” istenmiştir. Döşeme ve duvarlar ile kapı ve pencerelerdeki boya ve sıvaların, kapı önündeki sundurma, çatı ve saçığın yenilenmesi, 1767 tarihli keşif evrakında geçen diğer onarımlardır.³²

1767 tarihli keşif evrakındaki tanımlamada açık bir ifadeyle Fatih’in çakırcıbaşı Çakır Ağa’ya atfedilen yapı Hadika’da, “*Tekfur Sarayı kurbundaki Çakır Ağa Mescidi*” olarak tanımlanmakta, mektebi ve mahallesi olduğu belirtilmektedir. Burada bânisinin sekbanbaşı olduğu ve mihrap önünde gömülü olduğu yazılıdır.³³ Aynı kaynaktan Çakır Ağa’dan başka bir kişi olarak bahsedilmektedir. Adı geçen Çakır Ağa’nın, makaleye konu olan kişi olduğu ve bu yapının da aynı bâniye ait olduğu, yukarıdaki arşiv belgesinden anlaşılmaktadır. Bu noktada Fatih’in çakırcıbaşı olan Çakır Ağa’nın sekbanbaşı olarak da görev yaptığı unutulmamalıdır.

1304 /1888 tarihli *Mecmû’a-i Cevâmi*’de İstanbul’da “dahil-i sur”daki camiler arasında Edirnekapı’daki Çakır Ağa Camii de sayılmış, sekbanbaşının yaptırdığı belirtilmiş; tekke adı olarak da Çakır Ağa Tekkesi adı verilmiştir. Bu tarihten önce de 1277/ 1861 ve 1292 /1876 yıllarında tekkenin şeyhinin adı verilmiştir ki bu tarihlerde tekkenin faal olduğu anlaşılmaktadır.³⁴ 1919 tarihli *Rehber-i Tekâyâ*’ya göre Sa’dî tekkeleri arasında sayılan Edirnekapı’daki Çakır Ağa Tekkesi “ma’mûr” durumdadır.³⁵

Bugün yenilenmiş olan caminin minare kaidesi üzerinde, sonradan yerleştirildiği anlaşılan yedi satırlık bir kitabe yer almaktadır. Kitabede Sultan Abdülhamid’in, harap olmuş olan Çakır Ağa Dergâhı’nı yenilettiği; bitişindeki caminin de tamir ettirildiği yazılıdır.³⁶ Kitabe metni şöyledir;

³¹ BOA., C. EK, 461/23350, 02 Şaban 1181, 24 Aralık 1767.

³² BOA., C. EK, 461/23350, 02 Şaban 1181, 24 Aralık 1767.

³³ Ayvansarayı Hüseyin Efendi vd., a.g.e., s. 116.

³⁴ Ahmed Nezih Galitekin (Hazl.), *Osmanlı Kaynaklarına Göre İstanbul*, İstanbul 2003, s. 47, 471-499.

³⁵ Ahmed Nezih Galitekin (Hazl.), a.g.e., s. 251.

³⁶ Kitabeyi okuyan Prof. Dr. Hanife Koncu’ya teşekkür ederim. Sultan II. Abdülhamid’in yirmibeşinci cülûs yıldönümü için hazırlanan ve Sultanın onarttığı, inşa ettirdiği hayır eserlerini de içeren *Tebrik-nâme-i*

Şîb-i evreng-i hilâfet Hazret-i Abdülhamîd
Bahr u ber hakam dünyânın ulu şehinşehi
Eyledi her bir yeri ma'mûr âbâdân hep
Bir mahal yokdur ki olsun lutf-ı şâhîden tehlâ
İşte Çakır Ağa dergâhın harab olmuş iken
Öyle tecdîd itdi kim oldu görenler vâlehi
Yalnız dergâhu hem de? muttasıl câmi' dahi
Sâye-i şâhânede ta'mîr olunmuşdur zihî
Etdi ol câmi' husûsunda bir sa'y-ı belîg
Mîr Cânib gibi sâdik çâker-i kâr? âgehi
Şâh-ı âlem var ola pîr-i cihânın aşkına
Tâ ki eflâkin semâ' etdikçe hurşîd ü mehi
Söyledi Sa'dî kulu tecdîdine târîh-i tâm
Kıldı Han Abdülhamîd ihyâ güzel bu dergâhu

Edirnekapı'da bulunan Çakır Ağa Camii'nin ilk inşa dönemine dair herhangi bir veri günümüze ulaşmamıştır. Mevcut kitabe, II. Abdülhamid dönemi (1876-1909) yenilemesine dairdir. 1950'li yıllarda ortadan kalkan mescidin bu yenilenmesine ait görsel veriler Encümen Arşivi'nde bulunmaktadır (**Foto 3-4-5**). 1938 tarihli fotoğraflarda yapının kareye yakın dikdörtgen planlı, dikdörtgen pencere açıklıklı, ahşap kaplamalı ve kırma kiremit çatı ile örtülü olduğu görülmektedir. Yapı 1987'de, bir hayır sahibi tarafından, beton olarak yeni baştan inşa ettirilmiştir. Kaynaklardan cami ve yanında bir tekkesinin/dergâhın olduğu anlaşılan Çakır Ağa Camii /Mescidi yenilenmiş haliyle ibadete açıktır. Yapı mevcut şekliyle mimari bir özellik göstermemektedir.

Aksaray Çakır Ağa Camii/Mescidi

Çakır Ağa'nın bâniliğinde inşa edilen bir diğer yapı ise günümüze ulaşmayan Aksaray'daki Çakır Ağa Mescidi'dir. 884 (Milâdi:1480) tarihli vakfiyede “*beciheli mescid-i Pazar-ı Aksaray*” olarak tanımlanan yapı Aksaray'da, adı ile bilinen mahallede, Çakırağa Camii Sokak üzerinde idi.³⁷ Burada Bekir Paşa Mektebi

Millî adlı eserde de “Edirnekapısı civârında Çakır Ağa Mahallesi'ndeki dergâh-ı şerif” olarak tanımlanan yapı bu kitabede bahsi geçen dergâh olmalıdır. Bkz. *Tebrik-nâme-i Millî*, Tahir Bey Matbaası, İstanbul 1316, s.13.

³⁷ Ev. K. K., No: 610; Tahsin Öz, *İstanbul Camleri I-II*, İstanbul 1997, s. 102.

karşısında bulunan yapı 1956'da, vali Fahreddin Kerim Bey zamanında yıktırılmıştır. Yenikapı'ya inen Namık Kemal Caddesi genişletilirken yıktırılan Çakır Ağa Mescidi'nin haziresinde İstanbul'un fethi sırasında, Fatih'le gelenlerden biri olan Telli Baba isimli bir kişi medfundu.³⁸

Çakır Ağa Mescidi'nin 18.yüzyılın ortalarında büyük bir yangın geçirdiği anlaşılmaktadır. Yangında harap olan yapı sadrazamlık tarafından yeniden yaptırılmıştır.³⁹

Aksaray'daki Çakır Ağa Mescidi, 1772 yılında Fatih Sultan Mehmed Vakfı'na bağlı görünmektedir.⁴⁰ Nitekim 1830 yılında, Aksaray'daki Çakır Ağa Camii, "*Fatih Sultan Mehmed evkafı mülhakatından*" tanımlanarak birtakım görevlendirmeler yapılmıştır.⁴¹

1893 yılında, "*Aksaray'da kâin Çakır Ağa Camii-i şerifi müşrifü'l-harab*" durumdadır. Evkaf-ı Hümayun Nezareti'ne verilen arzualde caminin yıkılmak üzere olduğu ifade edilerek biraz daha bu halde kaldığı takdirde bütünüyle "*münhedim*" olacağı belirtilmiştir.⁴² Caminin tamirine başlanması yönündeki yazışmalarda, cemaati olduğu, o civarda bulunan karakolhane efradının da ibadet için bu camiye kullandığı, kış mevsiminin geldiği, tamirata bir an evvel başlanması gerektiği vurgulanmıştır. Burada, vakfının tamirat masraflarına karşılık gelecek meblağının bulunmadığı; daha önce evkaf hazinesince onarım masrafları karşılanmış olmakla birlikte 67562 kuruşun vakıf bütçesinden olduğu; bu süreçte de keşfi sonucu tamirat için gerekli olan 22163 kuruşun evkaf varidatından karşılanacağı belirtilmiştir.⁴³

Çakır Ağa Mescidi, 1894 depreminde de zarar görmüştür. Deprem öncesi harap olan ve tamirati için uğraşılan, "*Evkaf-ı Hümayun'dan Aksaray'da vakî Çakır Ağa Camii Şerifinin hareket-i arzdan*" harap olan mahallerinin tamiri için evkaf tamirat memurunun keşfiyle bir hesap çıkartılmış; yapının 25120 kuruş masrafla tamir edilebileceği anlaşılmıştır.⁴⁴ 1898 yılında yapının tamiri henüz tamamlanmamıştır.⁴⁵

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yer alan yazışmalardan, 1890'ların başında

³⁸ Ekrem Hakkı Ayverdi, *Fatih Devri III*, s. 326; Mustafa Cezar, *Osmanlı Başkenti İstanbul*, İstanbul 2002.

³⁹ BOA., *C.ME*, 179/8905, 29 Cemaziyelevvel 1173, 18 Ocak 1760.

⁴⁰ BOA., *C. EV*, 33/1646, 25 Ramazan 1185, 1 Ocak 1772.

⁴¹ BOA., *C. EV*, 225/11239, 21 Zilkade 1245, 14 Mayıs 1830.

⁴² BOA., *BEO*, 225/16829, 6 Zilhicce 1310, 21 Haziran 1893.

⁴³ BOA., *ŞD*, 128/25, 22 Rebülahir 1311, 2 Kasım 1893.

⁴⁴ BOA., *İ.EV*, 11/4, 23 Rebülahir 1313, 15 Ekim 1895; *BEO*, 699/52389, 2 Cemaziyelevvel 1313, 21 Ekim 1895.

⁴⁵ BOA., *BEO*, 1079/80917, 2 Ramazan 1315, 25 Ocak 1898.

tamire muhtaç durumda olduğu anlaşılan Aksaray'daki Çakır Ağa Camii'nin 1894 depreminden de zarar göyerek harap olduğu anlaşılmaktadır. Bu tarihte yapının tamiri yönünde yazışmalar yapılmış, tamirata başlanması ise uzun yıllar almıştır. Caminin deprem sonrası yeni baştan inşa edilecek şekilde kapsamlı bir müdahale gördüğü anlaşılmaktadır. Nitekim Çakır Ağa Camii'nin, 1310 (Milâdi:1894) depreminden sonra “*Sultan Hamid binaları tarzında*” tamamen yenilendiği ifade edilmiştir.⁴⁶ Günümüze ulaşmayan cami 1950’li yılların başında ibadete açıktır.

Fatih dönemi mescidleri arasında yer alan yapının ilk şekline dair veriler mevcut değildir. 1894 depremi sonrası yenilenmiş haliyle yapının fotoğrafları günümüze ulaşabilmiştir. Bu fotoğraflar mescidin mimari özellikleri açısından fikir verebilecek durumdadır (**Foto 6**). Yapı, kareye yakın dikdörtgen bir plan şemasına sahiptir; üst örtüde, bu dönem mescitleri için karakteristik olan kiremit örtülü kırma çatının kullanıldığı görülebilmektedir. Beden duvarlarında moloz taş örgü kullanılmıştır. Mihrap küçük bir yarım daire formunda dışa yansıtılmıştır. Mihrabın iki yanında uzun tutulmuş birer pencere açıklığı, yan cephede de tekrarlanmıştır. Kuzeyde, giriş yönünde tek şerefeli minaresi bulunmaktadır. Adı geçen fotoğrafta görülebilen, yan cephede, üst seviyedeki pencere açıklığının varlığı bir hazırlık mekanının olduğunu düşündürmektedir.

Mercimek Tekkesi Mescidi/Camii

Fatih ilçesinde, Aksaray’da, Osmanlı Dönemi’nde *Langa-i Kebîr* olarak tanımlanan bölgede, Katip Kasım Mahallesi’nde bulunduğu bilinen mescit bugün mevcut değildir. Mahallesi Langa-Çakırağa olarak kayıtlıyken 1934’te değiştirilmiştir.⁴⁷ Mescidin bulunduğu yer Katip Kasım Mahallesi sınırları içinde iken bugün Mesihpaşa Mahallesi’nde kalmıştır.

Mescit kaynaklarda farklı isimlerle tanımlanmıştır. Bânisinden dolayı Çakır Ağa Mescidi/Camisi,⁴⁸ sonradan tekke olarak kullanılmış olmasından dolayı Mercimek Tekkesi, Mercimek Tekkesi Mescidi, Mercimek Camisi, Halife Mescidi gibi isimler, dönemin kaynaklarında ve Osmanlı dönemi yazışmalarında geçmektedir.⁴⁹ Tekkeye dönüştürüldüğü dönemde ilk postnişini olan Şeyh Mehmed

⁴⁶ Ekrem Hakkı Ayverdi, *Fatih Devri*, s. 13.

⁴⁷ Mehmet Doğru, Y. Kanar (Hazl.), *Eminönü Camileri*, İstanbul 1987, s. 135-136.

⁴⁸ Çakır Ağa’nın Aksaray’da bulunan bu ikinci camisine, vakfında “mescid-i halife” denildiği ifade edilmiştir. Bkz: Ekrem Hakkı Ayverdi, *Fatih Devri*, s. 326.

⁴⁹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi’nde tekke hakkındaki yazışmalarda, yapı Mercimek Tekkesi olarak tanımlanmıştır. Bkz: BOA., *MVL*, 76/37, 17 Receb 1265, 8 Haziran 1849; BOA., *İŞD.*, 117/7015, 6 Ramazan 1309, 4 Nisan 1892.

Sadık Efendi'den (ölümü: 1821) dolayı Şeyh Sadık Tekkesi veya Şeyh Sadık Efendi Tekkesi olarak da bilinmektedir.⁵⁰

Fatih dönemi mescitlerinden olan yapının bânisi Çakır Ağa'nın bütün hayır eserlerinin, dolayısıyla mescidin vakfiyesi de 884 (Milâdi: 1479-1480) yılında tescil edilmiştir.⁵¹

Yapı 19.yüzyılın sonuna tarihlenen bir belgede, "*Laleli'de Alaca Mescidde vaki Mercimek Tekyesi nâm dergâh*" olarak tanımlanmıştır.⁵² Ayverdi Haritası'nda konumu görülebilen tekke, o tarihte Alaca Mescid Caddesi olarak bilinen cadde üzerinde, Tekke Sokağı'nın köşesinde, Rıfâî Dergâhı olarak geçen noktadadır (**Harita 1**).

20.yüzyılın başında, 1912 Aksaray Yangını sonrası bölgenin yeniden düzenlendiği süreçte, Mercimek Tekkesi'nin bulunduğu parsel de değişmiş; bu düzenleme sonrası tekkenin arsası yeni açılan Azimkar Sokağı ile Hayriye Tüccarı Caddesi arasındaki parselde kalmıştır.⁵³ Yangın sonrası bölgedeki düzenlemeyi gösteren 1914 tarihli haritada, yapının eski konumu ve kırmızı çizgilerle belirlenmiş yeni alandaki konumu tanımlanabilmektedir (**Harita 2**). 1936 tarihli Pervitüch Sigorta Haritaları'nın ilgili paftasında ise mescidin yeri arsa olarak görülmektedir (**Harita 3**).

Mercimek Tekkesi Mescidi ya da Çakır Ağa Mescidi'nin inşa tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte 15. yüzyılın ikinci yarısında inşa edildiği anlaşılmaktadır. Hadika'da *Mercimek Mescidi* olarak geçen yapının durumu hakkında herhangi bir bilgi verilmemiş; mahallesi olduğu, Laleli civarında bulunduğu ve bânisinin Üsküp Camii'nin bânisi olan Çakır Ağa olduğu belirtilmiştir.⁵⁴ Mescit, 18.yüzyılın sonlarında veya 19. yüzyılın başlarında Rıfâî tarikatından meşihat konulması ile tekkeye dönüştürülmüştür.⁵⁵

Mercimek Tekkesi Mescidi'nin 19. yüzyılın ortalarında tekke olarak hizmetini sürdürdüğü görülmektedir. İstanbul Tekkeleri Nüfus Vukuat Defterine göre 1255 (Milâdi:1839/40) tarihinde "*Langa civarında Tarik-i Rifâ'iyeden Mercimek Tekyesi*"

⁵⁰ Baha Tanman, "Mercimek Tekkesi", *Diünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. V, İstanbul 1994, s. 394.

⁵¹ Ömer Lütfi Barkan, Ekrem Hakkı Ayverdi, *a.g.e.*, s. 109-110; Tahsin Öz, *a.g.e.*, s. 102.

⁵² BOA., *İ.Ş.D.*, 117/7015, 6 Ramazan 1309, 4 Nisan 1892.

⁵³ İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Harita Arşivi'nde bulunan 1330/1914 tarihli, "Fatih Aksaray Harik mahalli haritası" yangın sonrası bölgenin düzenlenmesini göstermektedir. İBB. Atatürk Kitaplığı, No: Harita No: 4718. Bkz: Harita 2.

⁵⁴ Ayvansaraylı Hüseyin Efendi vd., *a.g.e.*, s. 271.

⁵⁵ Baha Tanman, *a.g.m.*, s. 394.

olarak tanımlanan dergâhın postnişini Asitane’li Ali Haydar Efendi bin Mehmed Efendi olarak belirtilmiştir.⁵⁶ 1849 yılında ise tekkenin postnişini Şeyh Mehmed Hayri Efendi’dir. Bu tarihte “*Tarikat-ı alîyye-i rîfâîyyeden Laleli civarındaki*” tekkenin postnişini olan Mehmed Hayri Efendi arzualinde, tekkenin ihtiyaçlarının bir kısmının Laleli vakfından karşılanmasını istemiştir.⁵⁷

1308-1311 (Milâdi:1892-1896) arasına tarihlenen *Dersaadet Tekâyâ ve Zevaya Taamiyye Defteri*’nde “Langa’daki Mercimek Dergâhı” Rıfâî tekkesi olarak listelenmiştir. 1889 tarihli kayıta ise tekke Nakşî tekkesi olarak sayılmakta ve şeyhinin Süleyman Efendi olduğu yazmaktadır.⁵⁸ Nitekim 1892 tarihli bir belgede, tekkenin postnişini Süleyman Efendi’ye maaş tahsisi yolunda yazışma yapılmış;⁵⁹ “...*Laleli civarında Alaca Mescidde Mercimek Tekyesi nâm dergâhın postnişini Süleyman Efendi tarafından arz olunan arzualde...*” tekke dervişinin idmam ve idaresine yardımcı olmak üzere tahsisat yapılmıştır. Bu tarihte tekke postnişininin isteği doğrultusunda yapılan bu tahsis aynı zamanda tekkenin dervişanı ile birlikte aktif olduğunu göstermektedir.

Bir başka kaynak daha tekkenin 19.yüzyılın sonunda faal olduğunu belgelemektedir. Mercimek Tekkesi, 19.yüzyılın son çeyreğine tarihlenen, o dönemde sur içinde kalan İstanbul’da bulunan tarikatların hangi günde ve nerede toplandığını gösteren, her tarikatın ayrı bir sembolle gösterildiği haritada, Rıfâî tekkeleri arasında gösterilmiş; tekke bu tarihte Cuma günü “mukabele” (toplantı günü) yapılan 8 Rıfâî tekkesinden biri olarak tanımlanmıştır.⁶⁰ Yeşilzade Mehmed Salih’in 1335/1916-17 tarihli *Rehber-i Tekaya*’sında “*Langa civarındaki Mercimek Tekyesi*” nakşî tekkesi olarak gösterilmiş ve yine ayın günü Cuma olarak verilmiştir. Aynı yerde, tekkenin “ma’mûr” olduğu belirtilmiştir.⁶¹ Bu ifade, yapının 20.yüzyıla iyi durumda ulaştığını ve bu tarihte “ma’mûr” olduğunu göstermektedir.

1914 tarihli, yangın sonrası bölgenin düzenlenmesini gösteren haritada Mercimek Tekkesi’nin ada parseli değişmiş; yapı genişletilerek yeniden

⁵⁶ Ahmed Nezh Galitekin (Hazl.), *a.g.e.*, s. 300.

⁵⁷ BOA., *MVL.*, 76/37, 17 Receb 1265, 8 Haziran 1849.

⁵⁸ Mecmua-i Tekaya’da ayın günü Cuma olan Nakşî tekkesi olarak tanımlanmıştır. Bkz: Ahmed Nezh Galitekin (Hazl.), *a.g.e.*, s. 192.

⁵⁹ BOA., *İ.Ş.D.*, 117/7015, 6 Ramazan 1309, 4 Nisan 1892.

⁶⁰ Rıfâilerin, bu tarihte sur içindeki tarikatlar arasında en çok mukabele düzenleyen ikinci tarikat olduğu bu haritadan yola çıkılarak ifade edilmiştir. Bkz: Giyasettin Aytas, Halil Çeltik, “XIX.Yüzyılda Yapılmış Bir Haritadan Yola Çıkarak Eski İstanbul’da Tarikatların Faaliyetleri”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı: 58, 2011, s. 96, 98.

⁶¹ Ahmed Nezh Galitekin (Hazl.), *a.g.e.*, s. 248.

düzenlenen Azimkar Sokak üzerinde kalmıştır. Nitekim 1934'te bu alan arsa olarak görülmektedir (**Harita 2-3**).

Günümüze ulaşmayan mescidin adı ve konumunu, kullanımını, onarımlarını tanımlayan bilgiler dışında mimarisine dair herhangi bir veriye ulaşılamamıştır.

Edirne Çakır Ağa Camii/Mescidi

Çakır Ağa'nın İstanbul dışındaki eserlerinden biri olan Edirne'deki camisi Saraçhane Köprüsü yakınındadır (**Foto 7; Plan 2**). Hicrî 857 (1453) yılında yapılmış olan cami defalarca onarım geçirek özgünlüğünü kaybetmiştir.⁶² Çakır Ağa bu mescidi için ayrı bir vakfiye düzenlemiştir. 1482 tarihli, mütevellî Bali bin Hacı tarafından aslından çıkartılan suretine göre mescidin kendi mahallesinde 14 dükkan, Beylerbeyi Sinan Mahallesi'nde de 3 dükkan vakfi bulunmaktadır.⁶³

Edirne'deki Çakır Ağa Camii'nin 1859 yılında kapsamlı bir onarım geçirdiği anlaşılmaktadır. “*Saraçhanebaşı nâm mahalde olan Çakır Ağa Mescidi*” tamiri için yapılan keşfe göre 24230 kuruş gereklidir. Yapının vakfi olduğu için münakasa (açık eksiltme) sonucu müteahhidi marifetiyle tamirine başlanacaktır.⁶⁴ Burada onarımın kapsamı tanımlanmamakla birlikte keşif sonucu belirlenen gerekli meblağın miktarı kapsamlı bir onarım olduğunu düşündürmektedir.

Kubbe ile örtülü olduğu bilinen yapı 1905 yılında yıkıldıktan sonra çatılı olarak yenilenmiştir.⁶⁵ 1973 yılında da tamir edilen cami yakın zamanda kapsamlı bir onarım daha geçirmiştir. Ashına uygun olarak onarılan yapı, 9.30x9.30 m ölçülerinde kare planlı, kiremit, kırma bir çatı ile örtülüdür. Önünde bir sundurması bulunan caminin kuzeydoğu köşesindeki minaresi yenidir. Yapı kaba yonu ve moloz taş örgülü beden duvarlarına sahiptir. Minaresi ise kesme taş, kaba yonu taş ve tuğladan almaşık örgülüdür. Minarenin kaide kısmının ilk yapıdan kaldığı ve orjinal olduğu düşünülmektedir.⁶⁶

Çakır Ağa Camii, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından kapsamlı bir onarım geçirek 2015 yılında ibadete açılmıştır.

Bursa Mecnun Dede / Çakır Ağa Mescidi: Bursa'da Tahtakale Çarşısı'nın batısında bulunan ve Mecnun Dede Mescidi adıyla da anılan Çakır

⁶² Ekrem Hakkı Ayverdi, *Fatih*, s. 66; Özer, *a.g.e.*, s. 315.

⁶³ Ayverdi, *Fatih Devri III*, s. 205. Bursa'daki hamamla ilişkilendirilen yapı bu vakfiyede geçmez.

⁶⁴ BOA., *İ.MVL.*, 423/18550, 5 Rebülevvel 1276, 2 Ekim 1859.

⁶⁵ Ayverdi, *Fatih Devri III*, s. 205.

⁶⁶ Mustafa Özer, *a.g.m.*, s. 317.

Ağa Mescidi'ni de, Çakır Ağa'nın Mecnun Dede adına yaptırdığı kaynaklarda geçmektedir.⁶⁷ Yapı 16 Receb 969 (Milâdi: 22 Mart 1562) tarihli Bursa Kadı Sicilleri'nde Çakır Ağa Mescidi adı ile verilmiştir.⁶⁸

Onarım ve müdahalelerle günümüze ulaşmış olan mescit 7.38x7.60 m ölçüleriyle kareye yakın dikdörtgen planlı bir yapıdır (**Foto 8**). Üç sıra tuğla, bir sıra kesme taşlı almaşık örgülü beden duvarlarına sahip olan mescidin ana mekanı iç kısımda, sekizgen kasnaklı bir kubbe ile örtülüdür. Dıştan çatı ile örtülü olan mescidin üst örtüsü 1970 yılında yapılan onarımda, sekizgen kasnak üzerine oturan kubbeye çevrilmiştir. Önceden üç kubbe ile örtülü olan son cemaat yeri de onarım sonrası yüksek kalkan duvarı eklenerek tonozla örtülmüştür.⁶⁹ Mescidin batısında yer aldığı bilinen zaviyesi 17.yüzyıla harap ulaşmıştır ve günümüzde zaviyeden hiçbir iz kalmamıştır. Mescit ibadete açık durumdadır.

Bursa Çakır Ağa Hamamı

Bursa'da Tahtakale ve hanlar bölgesi arasında bulunan ve çifte hamam olarak inşa edilmiş olan yapı II.Murad zamanında Bursa'da subaşı olan Çakır Ağa tarafından yaptırılmış, Silivri'deki han ve zaviyesine gelir olarak vakfedilmiştir.⁷⁰ 1480 yılında düzenlendiği anlaşılan vakfiyesinde bu durum açık bir şekilde tanımlanmıştır. "*Atik-ı Sultanü'l-guzât v'el-mücâhidîn Sultan Mehmed Han Çakır Beg bin Abdullah bu hamamın yarısını evlada, yarısını Silivri Kal'ası haricindeki zaviye ve hana vakfetmektedir. Hamamın yanında biri kasab olan sekiz dükkânının tamamını da zaviyeye vakfeylemiştir. Ramazan 885, Teşrin-i Evvel 1480.*"⁷¹ Hamamın arsasının bir kısmı Mecnun Dede vakfindandır. Onun adına izafeten hamamın kadınlar bölümünde Evliya Kurnası diye tanımlanan bir kurna bulunmaktadır.⁷² Bu bilgi Bursa'da Mecnun Dede adına bir mescit yaptırmış olan Çakır Ağa'nın bu zadla bağlantısını göstermesi açısından önem arz etmektedir.

Çifte hamam olarak inşa edilen Çakır Ağa Hamamı'nın beden duvarları moloz taş örgülüdür. Daha geniş olan erkekler bölümü, kare planlı, kubbeli soyunmahlık bölümünden ulaşılan sıcaklık bölümü dört yönde eyvanımsı düzenlemelerle

⁶⁷ Mecnun Dede Çakır Ağa'nın Bursa'daki hamamı ile de ilişkilendirilir. 1505 tarihli Kadı sicilinde Çakır Ağa hamamı inşa ettirdiğinde Mecnun Dede Evkafi'ndan mukataa verdiği yazıdır. Bakz: Ayverdi, *Fatih Devri III*, s. 77.

⁶⁸ Ayverdi, *Fatih Devri III*, s. 77-78.

⁶⁹ *Türkiyede Vakf Abideleri*, s. 39; *Bursa Kültür Envanteri: Anıtsal Eserler*, s. 148; Kazım Baykal, *a.g.e.*, s.99.

⁷⁰ Ayverdi, *Fatih Devri III*, s. 134; Kazım Baykal, *Bursa ve Anıtları*, İstanbul 1982, s. 96-97.

⁷¹ Ev. K. K., No: 610; Ayverdi, *Fatih Devri III*, s. 134.

⁷² Ayverdi, *Fatih Devri III*, s. 135.

genişletilmiş, kademeli kubbe ile örtülüdür. Batı yönünde ise kubbeli iki halvet hücreci bulunmaktadır. Hamamın kadınlar bölümü daha küçük tutulmuştur. Kadınlar bölümünde kareye yakın sıcaklık bölümü kubbe ile örtülüdür. Küçük bir ılık mekanından ulaşılan sıcaklık kısmı da kubbelidir ve bir eyvanla güney yönde genişletilmiştir. Batı yönde de iki halvet hücreci yer almaktadır (**Foto 9; Plan 3**).

Çakır Ağa Hamamı'nın kuzey ve batı cephesine, geç dönemde bitişik vaziyette dükkanlar yapılmıştır. Bunlar vakfiyede ve kadı sicilinde tanımlanan gelir amaçlı dükkanlar olup 1962 yılında ihya edilmiştir.⁷³

Yapılan harcamadan yola çıkılarak 1678'de hamamda kapsamlı bir onarım olduğu anlaşılmaktadır.⁷⁴ Hamam 1962 yılında da büyük bir onarım geçirmiştir.⁷⁵

Halk arasında Çakır Hamam olarak bilinen yapı hamam işlevini sürdürmektedir.

Silivri Çakır Ağa Zaviyesi ve Hanı

Çakır Ağa İstanbul'dan Rumeli'ye giden en işlek yolun ikinci bir menzil noktası olan Silivri'de bir zaviye ve han yaptırmıştır.⁷⁶ 1480 tarihli vakfiyesine göre Silivri'deki zaviyesine, İstanbul, Galata ve Silivri'de pekçok dükkan, Bursa'da çifte hamam ve dükkanlar ile Edirne'de dükkanlar tahsis etmiştir.⁷⁷ Çakır Ağa, Bursa'daki çifte hamamı, sekizi kasap olan birçok dükkanı, Galata'da beş evi ve Demirli Mahzen ile Silivri'deki zaviyeye bitişik beş, hana bitişik dört dükkanı ve Gürgenli Bayır denilen araziyi Silivri'deki zaviyesinin faaliyetlerini sürdürebilmesi için buraya vakfetmiştir.

Çakır Ağa'nın Silivri'de inşa ettirdiği zaviyesinin yanında küçük bir mescit ve hanın da olduğu bilinmektedir. Tamamen ortadan kalkan bu binalar, Silivri'nin merkezinden geçen ana caddenin kenarında, bugün Piri Paşa İlkokulu'nun bulunduğu alanda yer almakta idi.⁷⁸ Silivri'de yol üstünde, kalenin kenarındaki

⁷³ Ayverdi, *Fatih Devri III*, 135.

⁷⁴ *Bursa, Bursa Hanamları*, Bursa 1943, s. 39; Ayverdi, III, s. 134.

⁷⁵ *Türkiyede Vakıf Abideleri ve Eski Eserler III (Bursa İl Merkezi)*, Ankara 1983, s. 354; Elif Şehitoğlu, *Bursa Hanamları*, İstanbul ty., s. 69-70.

⁷⁶ Ayverdi, *Fatih Devri IV*, s. 852.

⁷⁷ Ev. K. K., No: 610; Kamil Kepeci, "Bursa'da Şer'i Mahkeme Sicillerinden ve Muhtelif Arşiv Kayıtlarından Toplanan Tarihi Bilgiler ve Vesikalar", *Vakıflar Dergisi*, Sayı 2, Ankara 1942, s. 413; Ayverdi, *Fatih Devri IV*, s. 852; Tayfun Akkaya, *Trakya'da Marmara Denizi Kıyısında İstanbul'a Bağlı Bir Liman Kısabası Selymbria (Silivri) Tarih İçindeki Gelişimi ve Eski Eserleri*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1984, s. 270-271.

⁷⁸ Tayfun Akkaya, a.g.t., s. 271.

han ve zaviyenin 20.yüzyılın başlarında mevcut olduğu; halk arasındaki ifadeye göre taşlarının başka yapılarda kullanılmak üzere yıktırıldığı kaydedilmiştir.⁷⁹

Değerlendirme ve Sonuç

1480 tarihli vakfiyesinde “*Sultanü’l-Guzatü’l-mücahidin Çakır Ağa İbni Abdullah*” olarak tanıtılan ve 15. yüzyılın, özellikle Fatih Dönemi’nin önemli devlet adamlarından olduğu anlaşılan Çakır Ağa hakkında bilinenler sınırlıdır. Fatih’in Çakırcıbaşı olarak tanınan Çakır Ağa Üsküplüdür. Bursa ve İstanbul’da subaşılığı görevinde bulunan Çakır Ağa çakırcıbaşılığın yanında sekbanbaşı olarak da görev yapmıştır. İstanbul’un fethine katılmış olan Çakır Ağa’nın mezarının nerede olduğu bilinmemektedir. Hadika’da mezarının Babaeski’deki zaviyesinde olduğu yazmakla birlikte arşiv kaynaklarında, vakfiye bilgilerinde Babaeski adı geçmemektedir. Yukarıda da değinildiği gibi bir başka kaynakta ise Çakır Ağa’nın, günümüze ulaşmayan Silivri’deki zaviyesinde defnedildiği yazılıdır.

Çakır Ağa daha çok yaptırdığı mimari eserlerle tanınmaktadır. Nitekim Osmanlı’nın üç başkentinde de adına eserler yaptırmış ve bu eserlerin bir kısmı değişikliklerle de olsa, bâninin adını taşıyarak günümüze gelebilmiştir. Büyük çoğunluğunu mescitlerin/camilerin oluşturduğu bu mimari eserlerin çoğu İstanbul’dadır. Bursa ve Edirne’de de birer camisi ve Bursa’da bir hamamı günümüze ulaşmıştır. İstanbul’da bulunan ve vakıf kayıtlarında da tanımlanan dört camisi Aksaray’da kendi adını taşıyan cami ile Aksaray Langa’daki Mercimek Tekkesi Mescidi; Kapalıçarşı içindeki camisi ve Fatih Cibali’deki camisi; Edirnekapı’da yer alan ve yayımlanmış kaynaklarda Çakırcıbaşı Çakır Ağa’ya atfedilmeyen, ancak arşiv kayıtlarında açık bir şekilde “*Sultan Mehmed Han hazretlerinin Çakırcıbaşı*” Çakır Ağa’ya ait olduğu yazılı olan ve bu makalede tespit edilen camisi ile İstanbul’da toplam beş camisinin olduğu anlaşılmıştır. İstanbul’daki camilerinden Kapalıçarşı içindeki, Cibali’deki ve Edirnekapı’daki camileri değişiklik, müdahale ve yeniden inşa ile günümüze ulaşmıştır. Özellikle İstanbul’da yaşanan 1894 depreminde bu üç yapının da ciddi hasar aldığı ve yeni baştan inşa edilir şekilde yenilediği tespit edilmiştir.

Günümüze ulaşmayan Aksaray Çakır Ağa Camii ile değişikliklerle günümüze ulaşan Edirnekapı’daki cami kısmen orjinalliğini koruyarak 20.yüzyıla ulaşmış; ancak bu haliyle günümüze gelememiştir. Eski fotoğraflarından tanımlanabilen bu

⁷⁹ Ayverdi, *Fatih Devri IV*, s. 852.

iki caminin mimari özellikleri hakkında, kısmen bu fotoğraflar fikir verebilmektedir.

Günümüze ulaşmayan Mercimek Mescidi ise inşa edildiği 15.yüzyıldan 20.yüzyıla değişikliklerle ulaşmış olmalıdır. 1910’lu yıllarda faaliyette olan ve “*ma’mur*” olarak tanımlanan Mercimek Tekkesi Mescidi, 1918 tarihli Aksaray yangınında tamamen yanarak ortadan kalkmıştır.⁸⁰ 1934 tarihli Pervititch Sigorta Haritaları’nda da yeri arsa olarak görülmektedir. Bu yapının mimari özelliklerine dair herhangi bir veriye ulaşılamamıştır.

Çakır Ağa’nın İstanbul dışındaki iki camisinden biri Edirne’de, diğeri ise Bursa’dadır. Aynı bir vakfiyesi bulunan Edirne’deki camisi de değişikliklerle günümüze gelmiştir. Bursa’da Mecnun Dede isimli bir evliya adına yaptırdığı camisi de müdahale görmüştür. Bursa’da, Silivri’deki vakıflarına gelir getirmesi amacıyla yaptırdığı, günümüze ulaşan çifte hamamı bulunmaktadır.

Çakır Ağa’nın günümüze ulaşmayan zaviye, han ve küçük bir mescitten ibaret olan külliyesi ise Silivri’de idi.

Çakır Ağa’nın mimari eserlerinin büyük bir kısmını, Osmanlı’nın üç başkentinde de yaptırdığı küçük ölçekli mescitler oluşturmaktadır. Toplam yedi mescidinden ikisi hariç diğerleri İstanbul’da ve sur içindedir. İstanbul’un fethine katılmış olan Çakır Ağa’nın, fetih sonrası kentin iskani noktasında, sur içindeki belli noktalara bu mescitleri yaptırdığı anlaşılmaktadır.

Vakfiye tanımlamalarından küçük ölçekli bir külliye olduğu anlaşılan Silivri’deki yapılarını II. Murad döneminde yaptırmıştır. Bunlar diğer yapılarına göre erken tarihli örnekler olmalıdır. Rumeli’ye giden yol üzerinde zaviye ve han ile küçük ölçekli bir “*menzil külliyesi*” olması muhtemel yapılar günümüze ulaşmamıştır. Mescitleri dışında farklı tipolojideki bir yapısı olan Bursa’daki hamamı da bu yapılara gelir amaçlı yaptırılmıştır.

Çakır Ağa’nın II. Murad ve Fatih dönemlerinde inşa ettirdiği ve günümüze müdahalelerle ulaşan veya ulaşmayan bu 15.yüzyıl mescitlerinin mimari özellikleri üzerinden bir değerlendirme yapmak zordur. Günümüze ulaşmayanlar hakkındaki mimari bilgiler yok denecek kadar azdır. Günümüze ulaşanlar ise isimleri dışında, inşa edildikleri döneme dair orjinalliklerini korumamaktadır. Bu mescitler, genel bir ifadeyle, Osmanlı mimarlığındaki erken dönem mescitleri arasındadır. II. Murad ve Fatih döneminin tek birimli, küçük ölçekli mescitlerinde yapı malzemesi

⁸⁰ Baha Tanman, a.g.m., s. 394.

olarak moloz taş, yoğun harç dokusu ile kerpiç malzeme kullanılması,⁸¹ genelde kırma kiremit çatı ile örtülü olmaları genel özellikler olarak sayılabilir.

Çakır Ağa'nın günümüze ulaşan 1480 tarihli vakfiyesinde eserlerinin çoğu tanımlanmakla birlikte İstanbul Edirnekapı'daki ve Bursa'daki camisinin bahsi geçmez. Arşiv kaynaklarında yer yer Sultan Mehmed Han vakfından onarımlar tanımlanmaktadır. Nitekim Hadika'da da Aksaray'daki Çakır Ağa Mescidi'ne Ragıb Mehmed Paşa tarafından minber konulduğu, caminin vazifesinin de Fatih vakfından tayin edildiği ifade edilmektedir.⁸² Bu bilgiler tanımlanan iki yapının Fatih vakfı ile bağlantısını göstermektedir.

Osmanlı devlet adamları, yöneticilik vasıflarının yanı sıra yaptırdıkları hayır eserleri ile bânîlik yönlerini vurgulayarak tarihte somut yerlerini almışlardır. Çakır Ağa da bu vasıfları ile 15.yüzyılın önemli bir şahsiyettir. Büyük çoğunluğunu mescitler oluştursa da Çakır Ağa han, zaviye, hamam gibi dönemin diğer yapı tipolojilerini örnekleyen yapılar yaptırmıştır. Bu yapıların mimari özelliklerine dair verilerimiz oldukça sınırlı da olsa Çakır Ağa bu eserlerle üç Osmanlı başkentinde de yaşamaktadır

KAYNAKLAR

- Akkaya, Tayfun, *Trakya'da Marmara Denizi Kıyısında İstanbul'a Bağlı Bir Liman Kasabası Selymbria (Siliviri) Tarih İçindeki Gelişimi ve Eski Eserleri*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1984, s. 270-271.
- Aytaş, Giyasettin, Halil Çeltik, "XIX.Yüzyılda Yapılmış Bir Haritadan Yola Çıkarak Eski İstanbul'da Tarikatların Faaliyetleri", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı: 58, 2011, s. 89-103.
- Ayvansarayî Hüseyin Efendi, Ali Satı Efendi, Süleyman Besim Efendi, *Hadikat'ül-Cevâmi, İstanbul Camileri ve Diğer Dini-Sivil Mimari Yapılar*, İstanbul 2001.
- Ayverdi, Ekrem Hakkı, *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri III*, İstanbul 1973.
- _____, *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri IV*, İstanbul 1973.
- _____, (Der.), *19. Asırda İstanbul Haritası*, İstanbul 1958.
- Barkan, Ömer Lütfi, Ekrem Hakkı Ayverdi, *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri 953 (1546) Tarihli*, İstanbul.

⁸¹ Selçuk Seçkin, *Fatih Dönemi İstanbul Mescitleri*, Mimar Sinan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006, s.192.

⁸² Ahmed Nezih Galitekin (Hazl.), *a.g.e.*, s. 117.

- Baykal, Kazım, *Bursa ve Anıtları*, İstanbul 1982, s. 96-97.
- Bursa, Bursa Hamamları*, Bursa 1943.
- Cezar, Mustafa, *Osmanlı Başkenti İstanbul*, İstanbul 2002.
- Çalık, S. (Hazl.), *1894 Yılında İstanbul'da Meydana Gelen Depreme Ait Anonim Günlük*, İstanbul ty.
- Dişören, N. Esra, “Üsküplü Camii ve Hamamı”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. 7, İstanbul 1994, s. 352.
- Doğru, Mehmet, Y. Kanar (Hazl.), *Eminönü Camileri*, İstanbul 1987.
- Galitekin, Ahmed Nezh (Hazl.), *Osmanlı Kaynaklarına Göre İstanbul*, İstanbul 2003, s. 300.
- Gökbilgin, M. Tayyip, *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası Vakıflar, Mülkler, Mukataalar*, İstanbul 1952.
- Gökbilgin, M. Tayyip, “Edirne Şehrinin Kurucuları”, Edirne, Edirne'nin Fethinin 600. Yıldönümü Armağan Kitabı, Ankara 1965, s. 161-178.
- Jacques Pervitich Sigorta Haritalarında İstanbul /İstanbul in the Insurance Maps of Jacques Pervitich*, İstanbul 2000.
- Kepecioğlu, Kamil, “Bursa'da Şer'i Mahkeme Sicillerinden ve Muhtelif Arşiv Kayıtlarından Toplanan Tarihi Bilgiler ve Vesikalar”, *Vakıflar Dergisi*, Sayı 2, Ankara 1942, s. 405-417.
- Kuran, Aptullah, *Mimar Sinan*, İstanbul 1986.
- Mehmed Süreyya, Sicil-i Osmani, Osmanlı Ünlüleri, (Hazl. N. Akbayar), Cilt: 2, İstanbul 1996.
- Öz, Tahsin, *İstanbul Camileri*, İstanbul 1997.
- Özcan, Abdülkadir, “Çakırcıbaşı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 8, İstanbul 1993, s. 189-190.
- _____, “Sekban”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 36, İstanbul 2001, s. 326-328.
- Özer, Mustafa, “Edirne Çakır Ağa Camisi”, *Sanat Tarihi Araştırmaları, Prof. Dr. Haşim Karpuz'a Armağan*, Konya 2007, s. 315-324.
- Sâî Mustafa Çelebi, (Hazl. H. Develi), *Yapılar Kütübü, Tezkiret'ül Bünyan ve Tezkiret'ül Ebniye (Mimar Sinan'ın Amları)*, İstanbul 2003.

Seçkin, Selçuk, *Fatih Dönemi İstanbul Mescitleri*, Mimar Sinan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006.

Şehitoğlu, Elif, *Bursa Hamamları*, İstanbul ty.

Tanman, Baha, “Mercimek Tekkesi”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. V, İstanbul 1994, s. 394.

Tebrik-nâme-i Millî, Tahir Bey Matbaası, İstanbul 1316.

Türkiye’de Vakıf Abideleri ve Eski Eserleri III (Bursa İl Merkezi), Ankara 1983.

Yoldaş Demircanlı, Yüksel, *İstanbul Mimarisi İçin Kaynak Olarak Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, İstanbul ty. .

Arşiv Belgeleri:

İstanbul Büyükşehir Belediyesi (İBB.), Atatürk Kitaplığı, Harita No: 4718.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA.)

-A. *MKT.MHM.*, 456/63, 15 Rebülahir 1290, 11 Haziran 1873.

-*BEO.*, 225/16829, 6 Zilhicce 1310, 21 Haziran 1893; *BEO.*, 699/52389, 2 Cemaziyelevvel 1313, 21 Ekim 1895; *BEO.*, 1079/80917, 2 Ramazan 1315, 25 Ocak 1898; *BEO.*, 1325/99375, 6 Safer 1317, 16 Haziran 1899.

-*C. EV.*, 461/23350, 02 Şaban 1181, 24 Aralık 1767; *C. EV.*, 33/1646, 25 Ramazan 1185, 1 Ocak 1772; *C. EV.*, 225/11239, 21 Zilkade 1245, 14 Mayıs 1830.

-*C.MF.*, 179/8905, 29 Cemaziyelevvel 1173, 18 Ocak 1760.

-*EVHMH.d.*, 222, 29 Zilhicce 1089, 11 Şubat 1679; *EVHMH.d.*, 4218, 29 Zilhicce 1154, 07 Mart 1742.

-*İ.EV.*, 11/4, 23 Rebülahir 1313, 15 Ekim 1895; *İ.EV.*, 22/3, 20 Muharrem 1317, 31 Mayıs 1899; *İ. EV.*, 22/3, 2 Safer 1317, 12 Haziran 1899.

-*İ.MVL.*, 423/18550, 5 Rebülevvel 1276, 2 Ekim 1859.

-*İ.ŞD.*, 27/1275, 7 Rebülahir 1290, 4 Haziran 1873; *İ.ŞD.*, 117/7015, 6 Ramazan 1309, 4 Nisan 1892.

-*MVL.*, 76/37, 17 Receb 1265, 8 Haziran 1849.

-*ŞD.*, 94/33, 21 Zilhicce 1289, 19 Şubat 1873; *ŞD.*, 94/33, 19 Muharrem 1290, 19 Mart 1873; *ŞD.*, 94/48, 27 Rebiülevvel 1290, 25 Mayıs 1873; *ŞD.*, 128/25, 22 Rebülahir 1311, 2 Kasım 1893; *ŞD.*, 43, 10 Muharrem 1317, 21 Mayıs 1899.

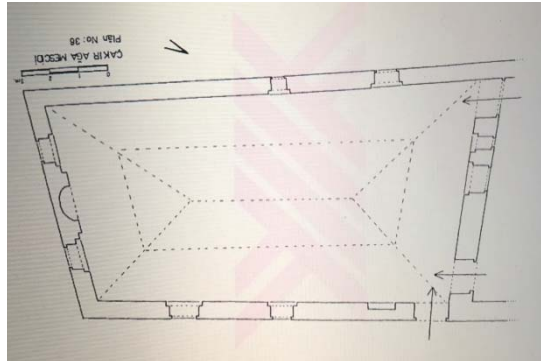
EKLER

Foto 1. Cibali Üsküplü /Çakır Ağa Camii
(Mart 2018).

Foto 2. Kapalıçarşı Çakır Ağa Camii
(2018).

Plan 1. Kapalıçarşı Çakır Ağa Camii planı (Kaynak: Seçkin, a.g.t., 92-93)

Foto 3-4. Edirnekapı Çakır Ağa Mescidi eski hali. (Kaynak: *Encümen Arşivi*, No: 1042).

Foto 5. Edirnekapı Çakır Ağa Mescidi'nin bugünkü durumu. (Mart 2018)

Foto 6. Günümüze ulaşmayan Aksaray'daki Çakır Ağa Mescidi
(Kaynak: www.halicpostasi).

Harita 1. 19.yüzyılın sonlarına tarihlenen haritada *Rifai Dergâhı* olarak tanımlanan alanda, Alaca Mescid Caddesi ile Tekke Sokağının kavşağındaki Mercimek Tekkesi Mescidi. (Kaynak: E. Hakkı Ayverdi (Der.), *19. Asırda İstanbul Haritası*, İstanbul 1958).

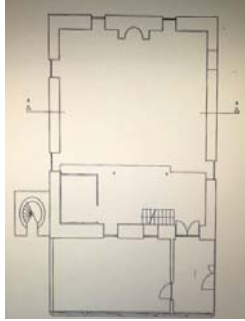
Harita 2. 20 Temmuz 1330 (Milâdî: 2 Ağustos 1914) tarihli “Aksaray hârik mahallinin haritasıdır” tanımlamasıyla verilen ve yangın sonrası düzenlemeyi gösteren haritada “35” numara ile gösterilen, Mercimek Tekkesi Mescidi’nin bulunduğu alanda yapılan düzenleme. (Kaynak: İBB. Atatürk Kitaplığı, No: Harita No: 4718).

Harita 3. 1936 tarihli Pervititch Sigorta Haritaları'nda, (288) numara ile gösterilen Mercimek Tekkesi Mescidi'nin alanı arsa olarak görülmektedir.
(Kaynak: Pervititch Sigorta Haritaları).

Foto 7. Edirne'deki Çakır Ağa Mescidi'nin 1970 öncesi durumu
(Kaynak: Ayverdi, *Fatih Devri III*, s. 206).

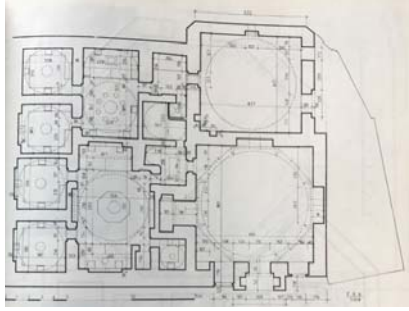
Plan 2: Edirne'deki Çakır Ağa Mescidi'nin planı (Kaynak: Özer, a.g.m., s. 321).

Foto 8. Bursa'daki Çakır Ağa / Mecnun Dede Mescidi, 1970 öncesi.
(Kaynak: Ayverdi, *Fatih Devri III*, s.78).

Foto 9. Bursa'daki Çakır Ağa Hamamı (Nisan 2018).

Plan 3. Bursa'daki Çakır Ağa Hamamı. (Kaynak: Ayverdi, *Fatih Devri III*, s. 135)